

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ DE CIÈNCIES DE LA SALUT
FACULTAT DE PSICOLOGIA

DEPARTAMENT DE PERSONALITAT, AVALUACIÓ I TRACTAMENT PSICOLÒGIC

ANÀLISI CONCEPTUAL DEL FENOMEN BILINGÜE.
AVALUACIÓ DEL RENDIMENT ESCOLAR EN
LLENGUA CATALANA i CASTELLANA

Autor: Àngel FORNER i MARTINEZ

Direcció: Dra. Maria Forns i Santacana

BARCELONA 1990

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ DE CIÈNCIES DE LA SALUT
FACULTAT DE PSICOLOGIA

DEPARTAMENT DE PERSONALITAT, AVALUACIÓ I TRACTAMENT PSICOLÒGIC

ANÀLISI CONCEPTUAL DEL FENOMEN BILINGÜE.
AVALUACIÓ DEL RENDIMENT ESCOLAR EN
LLENGUA CATALANA i CASTELLANA

VOLUM I

Autor: Àngel FORNER i MARTINEZ

Direcció: Dra. Maria Forns i Santacana

BARCELONA 1990

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

0700297071

INDEX

PRESENTACIÓ	10
-----------------------	----

PRIMERA PART	VOLUM I
--------------	---------

I. INTRODUCCIÓ

CAPÍTOL 1. Aspectes crítics en la revisió dels estudis sobre el bilingüisme	19
--	----

1. Multidisciplinarietat i bilingüisme	21
2. Cultures i polítiques	24
3. Polítiques educatives i bilingüisme	27
4. Continguts dels estudis sobre bilingüisme	30
5. El bilingüisme estudiat des de la psicologia	31
6. Investigació i bilingüisme	33

II. PRIMERES APORTACIONS A L'ESTUDI DEL BILINGÜISME, 1900-1930	40
---	----

CAPÍTOL 2. Els primers estudis i la Conferència Interna- cional sobre Bilingüisme (Luxemburg, 1928). <u>El primer conflicte</u> : Els efectes negatius del bilingüisme	42
---	----

1. Primers estudis sobre bilingüisme; l'aportació dels lingüistes	42
2. Característiques de les primeres investigacions	46
3. La Conferència Internacional sobre Bilingüisme (Luxem- burg, 1928)	48

3.1. Els estudis presentats a la Conferència de Luxemburg (1928)	50
3.2. Conclusions de la Conferència de Luxemburg (1928)	53
3.3. Comentaris i consideracions	55

4. <u>El primer conflicte</u> : Els efectes negatius del bilin- güisme	59
---	----

III. ALGUNES REPERCUSSIONS DE L'EVOLUCIÓ DE LA PSICOLOGIA EN L'ESTUDI DEL BILINGÜISME. Dels <u>efectes negatius</u> als <u>efectes positius</u> , 1930-1960	60
---	----

CAPÍTOL 3. Revisió de les estratègies emprades en l'es- tudi del bilingüisme	62
---	----

1. Els tests en l'avaluació del bilingüisme	63
2. Els anys trenta. Primeres rèpliques d'estudis sobre bilingüisme.	65
3. Anys quaranta. Augment i diversitat en els objectius de les investigacions sobre el bilingüisme	67
4. Anys cinquanta. Progrés de la psicologia	70

CAPÍTOL 4. El problema de la classificació dels tipus de bilingüisme	73
---	----

1. Bilingüisme coordinat i bilingüisme compost. Els tre- balls de Weinreich i la seva influència	74
2. Les interferències entre les llengües dels bilingües.	76
3. Problemàtica per elaborar la tipologia del bilingüis- me.	78
4. Definicions i classificacions del bilingüisme, un tema inacabat	82

CAPÍTOL 5. La dimensió psicosocial del bilingüisme.	90
---	----

1. Primers resultats positius del bilingüisme	
1.1. Els estudis de Lambert, al Canadà	92
1.2. L'experiència canadenca. Els programes d'immersió	97
2. Migracions i llengües	100
2.1. Immigració i polítiques socials	100
2.2. Immigració i adaptació social	102

IV. MODIFICACIONS EN ELS OBJECTIUS I MÈTODES D'ESTUDI DEL FENOMEN BILINGÜE, INFLUÈNCIA DELS FACTORS SÒCIO-CULTURALS (a partir dels anys seixanta)	107
---	-----

**CAPÍTOL 6. Bilingüisme i biculturalisme. Dimensions socio-
culturals i sociolingüística del bilingüisme.**

El segon conflicte: Llengües i cultures. . . . 109

1. El fenomen bilingüe un fenomen d'extensió mundial. . . 110
2. Processos de colonització, descolonització, i llengües 111
3. Llengües i cultures 114
4. Llengües i adaptació social. L'exemple dels EUA . . 117
5. Motivació personal i social per aprendre la L2.
 Aspectes generals 121
6. Estudis d'avaluació sociolingüística 123
7. El segon conflicte: Llengües i cultures 124

**CAPÍTOL 7. Canvis d'orientació en la investigació psico-
lògica aplicada a l'estudi del bilingüisme.** . . 127

1. Estudi de variables relatives al rendiment intel·lec-
tual i de la competència lingüística 128
2. Estudi de variables relatives al tipus d'educació
bilingüe 134
3. Estudi d'altres variables: relacions entre l'edat i
l'aprenentatge d'una L2, les relacions entre pen-
sament i llenguatge, i entre personalitat i bilin-
güisme 137

V. DESENVOLUPAMENT DEL LLenguATGE I EDUCACIÓ BILINGÜE.

(Perspectives contemporànies) 140

**CAPÍTOL 8. Estudis sobre l'adquisició precoç de les llen-
gües. Noves estratègies en la investigació so-
bre el bilingüisme individual** 143

1. Estudis evolutius sobre el llenguatge dels bilingües
 - 1.1. Introducció als estudis recents sobre el
desenvolupament del llenguatge en nens
bilingües 144
 - 1.2. Estudis evolutius. Els treballs de Volterra
i Taeschner 146

1.3. Estudis evolutius. Estudi d'un cas de bilingüisme precoç català/castellà	149
1.4. Estudis evolutius. Treballs d'observació a l'àmbit escolar.	155
2. Estudis experimentals del bilingüisme	161
2.1. Estudis experimentals. Bilingüisme precoç i rapidesa de discriminació lingüística	163
2.2. Estudis experimentals. Especialització dels hemisferis cerebrals i reconeixement de paraules escrites	165
2.3. Estudis experimentals. Aspectes gràfics/semàntics en el reconeixement de paraules escrites.	168
2.4. La controvèrsia entre un o dos magatzems a la memòria dels bilingües	169
 CAPÍTOL 9. Estudis sobre competència lingüística i sobre factors que afecten l'aprenentatge de la L2.	175
1. La competència lingüística en les diferents llengües dels bilingües. Relacions entre competència lingüística en L1 i aprenentatge de la L2	176
2. Competència lingüística, resultats cognoscitius i bilingüisme	180
3. Variables rellevants en l'aprenentatge d'una L2: variables socials, variables educatives i variables evolutives	183
 CAPÍTOL 10. Aportacions sobre competència lingüística en L1 i L2, i resultats de l'educació bilingüe	191
1. Relacions entre bilingüisme i competència lingüística. Les aportacions de Cummins	192
1.1. Hipòtesi dels nivells de competència lingüística	197
1.2. Hipòtesi del desenvolupament interdependent entre L1 i L2	199

2. Treballs que reforcen les propostes de Cummins . . .	201
2.1. Estudis sobre les relacions entre: educació i medi socio-cultural	202
2.2. Estudis relatius a llengua majoritària / llen- gua minoritària	207
2.3. Estudis sobre els aspectes psicosocials i psi- colingüístics del bilingüisme individual . . .	211
2.4. Estudis sobre edat dels individus i aprenen- tatge de llengües	213

CAPÍTOL 11. Models i mètodes d'educació bilingüe.

El tercer conflicte: Educació multilingüe /
transcultural, per a uns motiu d'èxit, per a
d'altres motiu de fracàs. (A partir dels anys
vuitanta). 220

1. Models educatius aplicats a situacions bilingües . . .	220
1.1. Finalitats de l'ensenyament bilingüe . . .	221
1.2. Programes educatius d'educació bilingüe . . .	223
1.2.1. Els programes d'immersió	224
1.2.2. Tipus de programes d'immersió	226
1.2.3. Programes educatius en llengua materna minoritària	229
1.2.4. Programes en L2 com a llengua d'ense- nyament	230
1.2.5. Models mixtos d'educació bilingüe . . .	233
1.3. Models educatius i polítiques lingüístiques . . .	235
2. Consideracions sobre models d'educació bilingüe / bi- cultural, multilingüe / multicultural	
2.1. Comentaris sobre l'actual interès per l'educa- ció bilingüe / multilingüe	239
2.2. Diversitat de llengües/diversitat de situacions	240
2.3. Els factors motivacionals i l'aprenentatge de les llengües.	244
2.4. Escola, bilingüisme i societat	246
2.5. Educació bilingüe i resultats escolars . . .	247
2.6. Vers una educació multicultural i pluralista. <u>El tercer conflicte</u>	249

ANÀLISI DE L'EFICÀCIA DEL LLENGUATGE A L'ÀMBIT ESCOLAR:
ESTUDI A PARTIR DE LA TEORIA DE LA INTERDEPENDÈNCIA LIN-
GÜÍSTICA. Comparació de la competència lingüística en
català i castellà. Barcelona 1982 i 1987

Introducció.	260
Primera fase. Estudi de la competència lingüística en català i castellà, segons la llengua d'aprenentatge escolar. Barcelona, 1982	266
Hipòtesi	269
Segona fase. Estudi de la competència lingüística en català i castellà, segons la llengua d'aprenentatge escolar i la llengua predominant a l'entorn. Barcelona, 1987. Rèplica de l'estudi efectuat l'any 1982	270
Hipòtesi	274
Mostra	276
Procediment de selecció de la mostra	277
Característiques de les poblacions	279
Configuració quantitativa de la mostra	279
Materials	282
Procediment.	282
Recollida de dades	285
1. Dades referents als aspectes sociolingüístics	285
2. Dades d'ordre quantitatiu en el rendiment lector, es- criptor i de la parla, en llengua catalana i caste- llana.	287
Anàlisi de dades	287

Anàlisi de dades i resultats	293
Resultats de la prova de lectura.	299
1. Mostra	304
2. Anàlisi de la velocitat lectora	306
3. Anàlisi dels errors de lectura	326
4. Anàlisi de la fonètica en les proves de lectura	342
5. Conclusions generals de la prova de lectura	343
Proves d'escriptura	346
Resultats de la prova d'escriptura I	349
1. Mostra	354
2. Anàlisi dels errors ortogràfics en els dic- tats	356
3. Anàlisi parcial dels errors ortogràfics.	375
Resultats de la prova d'escriptura II	390
1. Mostra	395
2. Anàlisi de resultats procedents de l'apli- cació de la prova d'escriptura II a la Fase-82	398
3. Anàlisi de resultats procedents de l'apli- cació de la prova d'escriptura II a la Fase-87	401
4. Dades sobre la presència de castellanismes i catalanismes en els textos de la prova d'escriptura II	407
5. Dades sobre els errors ortogràfics comesos en els textos escrits en català i castellà	409
6. Dades procedents de l'anàlisi dels errors estructurals comesos en l'escriptura semiespontània	412
7. Conclusions generals de les proves d'es- criptura I i II	416

Proves de parla	420
Resultats de la prova de parla I	423
1. Mostra	427
2. Anàlisi dels resultats de la producció oral en català i castellà	428
3. Resultats de les anàlisis sobre els caste- llanismes i catalanismes presents en les narracions en català i castellà.	433
Resultats de la prova de parla II	437
1. Mostra	441
2. Anàlisi dels resultats de les dades refe- rents a la "facilitat per a l'ús" oral del català/castellà	442
3. Resultats de l'anàlisi de dades referents a la presència de castellanismes / catalanismes en l'expressió oral catalana i castellana	446
4. Conclusions generals de les proves de parla I i II	448
Conclusions i discussió	
1. Conclusions	451
2. Discussió	460
APÈNDIX	463
Normes i protocols d'aplicació de les proves	464
Model de qüestionari sociolingüístic	472
Models de la prova de lectura	476
Models de proves d'escriptura. Prova d'escriptura I	488
Models de proves d'escriptura. Prova d'escriptura II	497
Models de proves de parla. Prova de Parla I	502
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	510

Agraïments

Per dur a terme algunes parts dels treballs que conformen aquesta tesi s'ha comptat amb ajudes institucionals, les unes mitjançant el finançament (Direcció General d'Ensenyament Universitari, i Servei d'Ensenyament del Català del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya; Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona), les altres mitjançant la participació, com és el cas de les escoles que van autoritzar la realització de les investigacions.

També hem d'agrair l'ajut rebut de companys i companyes que han col.laborat en algunes fases de la recerca empírica, concretament **Ginesa Pérez, Rosa Maria Ríos i Pilar Rossinyol.**

Voldríem, igualment, destacar les paraules i els subtils suggeriments que sobre aquest treball hem rebut, en diverses ocasions, del **Dr. Miquel Siguan**, de la Universitat de Barcelona.

I, finalment, ens satisfà reconèixer i agrair la dedicació, l'exigència i l'entusiasme que constantment hem rebut de la **Dra. Maria Forns**, que de forma tant eficaç com rigorosa ha dirigit aquesta tesi doctoral.

PRESENTACIÓ

Aquesta tesi doctoral tracta de les relacions que, en altres èpoques i actualment, s'han establert i s'estableixen entre l'aprenentatge de dues llengües (o més) per part dels individus i les consideracions i repercussions socials i pedagògiques que això comporta; i també tracta de les relacions entre els diferents sistemes d'educació bilingüe i el rendiment escolar dels alumnes.

1. Justificació

La justificació de treballs com aquest que presentem, afortunadament, és fàcil. En primer lloc, podem destacar l'actualitat del tema; llengües, cultures i educació formen, en conjunt, un tema sobre el qual s'ha treballat extensament i intensament des de començament de segle fins avui mateix, i les perspectives actuals indiquen la continuïtat d'aquesta tendència. S'hi treballa des de diferents àmbits de la ciència a, pràcticament, tots els indrets del món, i amb un destacable increment d'aportacions teòriques i experimentals.

En segon lloc, justifica aquesta tesi la seva oportunitat i contextualització. En part, des d'un punt de vista restringit, la situació de Catalunya, un país on concorren cultures i llengües, podria ser motiu més que suficient perquè s'hi produïssin treballs d'aquesta mena. També, els canvis ocorreguts a l'Estat espanyol, a partir d'instaurar-se l'Estat de les Autonomies reconeixent la pluralitat cultural i lingüística existent, són arguments adequats per justificar treballs com aquest. Ara bé, pensem que encara hi ha arguments més destacables, com són: els canvis recents que s'han produït a Europa, especialment aquells que comporten el reconeixement de la identitat de determinades minories; la delicada problemàtica entre

immigració i racisme; fins i tot, a nivell mundial, l'impacte que representa el desig de moltes persones de ser bilingües/multilingües.

En definitiva, el tema que tractem té interès des de diverses perspectives: psicològiques, socials, educatives, polítiques, econòmiques, històriques, etc.

Igualment hem de reconèixer com, malauradament, són escassos els estudis d'aquest tipus. Estudis d'ampli espectre que incloguin revisions històriques, teòriques i empíriques sobre el fenomen del bilingüisme i que, a la vegada, contrastin les aproximacions teòriques amb investigacions de caràcter empíric.

2. El fenomen bilingüe

Ens sembla oportú indicar des d'aquest moment què és el que, en aquesta tesi, entenem com a **fenomen bilingüe**, un concepte que fem servir freqüentment.

El concepte de **fenomen bilingüe** el fem servir per resumir el conjunt de factors individuals (dels individus) relacionats amb el fet d'aprendre/comprendre/dominar dues llengües (o més), i també per resumir els factors de les comunitats (dels grups humans) relacionats amb la coexistència de dues llengües (o més) en un territori determinat.

Els factors individuals a què ens referim són d'ordre: psicològic, neurològic, social i lingüístic. Els factors de les comunitats són d'ordre: social, educatiu, polític i econòmic.

Fem aquestes precisions per tal d'advertir que no utilitzem la paraula "bilingüisme" per indicar la presència

simultània de dues llengües en un territori on conviuen dues comunitats monolingües. És a dir, per referir-nos a la duplicitat permanent de dues llengües, la corresponent a cada comunitat, per a totes les informacions, relacions i comunicacions socials i públiques.

3. Contingut de la tesi

Aquesta tesi consta de dues parts diferenciades.

La **primera part** consisteix en un plantejament interpretatiu sobre el **fenomen bilingüe**, que hem elaborat revisant diverses aportacions teòriques i experimentals efectuades durant aquest segle.

La **segona part** consisteix en un estudi empíric sobre el tractament de la llengua a l'escola i el rendiment lingüístic en català i castellà, en alumnes d'ensenyament obligatori. Estudi realitzat el 1982 i reaplicat el 1987 a diferents escoles de Catalunya.

Els capítols que componen la **primera part**, els hem confeccionat a partir de la recerca i recollida de materials de diversa índole i procedència que tracten de la temàtica del bilingüisme. Fonamentalment hem seleccionat aquella informació referent a: evolució dels conflictes i controvèrsies sobre el bilingüisme, investigacions de caràcter evolutiu i experimental sobre el bilingüisme, i tractament i característiques de l'educació en situacions bilingües.

La informació recollida, per aquesta part, s'ha ordenat amb una relativa fidelitat cronològica i s'ha

interpretat contrastant-la amb coneixements, criteris i experiències pròpies.

La nostra principal aportació consisteix a descobrir dos aspectes particulars i originals sobre el fenomen bilingüe. **El primer aspecte que aportem consisteix en la distinció i delimitació conceptual de quatre períodes que caracteritzen el conjunt d'estudis sobre el bilingüisme.**

Així, doncs, hem trobat una unitat temàtica, com si fos un criteri paradigmàtic, durant el període que va des de començament de segle fins als anys trenta. Aquest període, que després exposem detalladament, es caracteritza pels progressos de la lingüística, les primeres investigacions psicopedagògiques, i la inestabilitat política existent. Això, quan es relaciona amb el bilingüisme, comporta una forma molt concreta i peculiar de considerar el tema. El conjunt de factors que interrelacionem facilita d'entendre les reaccions contràries al bilingüisme que es produïren durant aquest primer període.

El segon període localitzat comprèn des dels anys trenta fins als seixanta. Es caracteritza per la millora metodològica en les investigacions de caràcter psicopedagògic, i també per l'aparició de teories lingüístiques referents al bilingüisme. Recordem que es va tractar d'una època de gran conflictivitat, de crisis i de canvis socials, del ressorgiment de nacionalismes, tot plegat va afectar políticament i socialment moltes comunitats.

Entre els anys seixanta i els vuitanta fixem el tercer període. Es produeix una important ampliació dels tipus d'estudis referents al bilingüisme. Fins llavors, bàsicament s'havia investigat des de perspectives pedagògiques, a partir d'ara prenen també gran importància

els estudis del bilingüisme des de perspectives psicològiques i lingüístiques. Les migracions caracteritzen aquest període, i comporten interessants debats entre els erudits. Deixa de preocupar exclusivament el tema de les llengües i les preocupacions se centren en el tema de les llengües i les cultures.

A partir dels anys vuitanta localitzem quart període que fins ara hem trobat. Es caracteritza pel prestigi obtingut per alguns mètodes d'educació bilingüe; per la gran difusió que ha tingut el tema del bilingüisme / multilingüisme per l'efecte dels mitjans de comunicació; i per l'augment de sensibilitat que, a nivell mundial, s'ha creat entorn del bilingüisme i del multilingüisme.

D'igual manera, en l'anàlisi conceptual del fenomen bilingüe, aportem un segon criteri de caracterització, en aquest cas tenint en compte les conseqüències educatives, socials i polítiques que ha tingut el tractament del bilingüisme en el decurs d'aquest segle.

Així, com a conseqüència de les diverses circumstàncies que han envoltat la temàtica del bilingüisme, determinem l'existència de **tres conflictes** subjacents al bilingüisme que s'han produït els uns com a conseqüència dels altres.

El primer conflicte consisteix a considerar negatius els resultats del bilingüisme, especialment en nens i nenes en edats escolars, i això com a conseqüència dels resultats presentats a la Conferència Internacional sobre Bilingüisme celebrada a Luxemburg el 1928.

El conflicte, en aquest cas, era la discriminació que patien els individus de llengües minoritàries per als quals es recomanava l'educació en llengua materna, ja que se

suposaven greus hàndicaps lingüístics, emocionals i intel.lectuals si l'educació es feia en llengua majoritària (que sovint era llengua de prestigi).

El segon conflicte té una clara connotació sòcio-cultural com a conseqüència de les relacions establertes entre llengües i cultures, en el sentit de determinar si disposar de dues o més llengües representa compartir conflictivament dues o més cultures. De tal manera, sorgeix, a partir de mitjan segle, un nou conflicte. El bilingüisme en els individus i en les comunitats pot ser indicador d'un biculturalisme menystingut, és a dir, d'una escassa integració a alguna de les dues cultures amb les connotacions negatives que això pot comportar.

El tercer conflicte, molt més recent, sorgeix com a conseqüència dels suposats beneficis personals i socials que s'atribueixen al domini de diverses llengües, la qual cosa torna a ser un element discriminatiu entre aquelles persones o grups socials que poden accedir amb facilitat a aquest domini plurilingüe (i també multicultural) i aquelles altres per a les quals aquesta situació es converteix en un nou obstacle de promoció personal i social.

En definitiva, el treball que presentem a la **primera part** conté a la vegada les justificacions i les explicacions que ens han permès de caracteritzar els **períodes** i els **conflictes** que acabem d'indicar.

A la **segona part** de la tesi presentem una avaluació del rendiment escolar en llengua catalana i castellana, i comparem els resultats de diferents aspectes de la competència lingüística en ambdues llengües. La nostra aportació consisteix en l'avaluació de mostres d'alumnes,

que abracen tot l'ensenyament obligatori, d'escoles públiques i privades ubicades a Barcselona-ciutat i comarques, que tenen com a llengua vehicular a l'ensenyament el català o el castellà, i que aquesta llengua pot coincidir o no amb la llengua familiar i de l'entorn dels nens i nenes.

Aquest estudi es va dur a terme durant l'any 1982 i es va reaplicar a les mateixes escoles i amb les mateixes proves l'any 1987.

Barcelona, 1990

PRIMERA PART

I. INTRODUCCIÓ

CAPÍTOL 1

ASPECTES CRÍTICS EN LA REVISIÓ DELS ESTUDIS SOBRE EL BILINGÜISME

- 1. Multidisciplinarietat i bilingüisme**
- 2. Cultures i polítiques**
- 3. Polítiques educatives i bilingüisme**
- 4. Contiguts dels estudis sobre bilingüisme**
- 5. El bilingüisme estudiat des de la psicologia**
- 6. Investigació i bilingüisme**

1. ASPECTES CRÍTICS EN LA REVISIÓ DELS ESTUDIS SOBRE EL BILINGÜISME

En aquest primer capítol volem destacar alguns dels aspectes més rellevants -i potser més conflictius- de l'estudi dels fenòmens bilingüe i multilingüe.

També volem indicar les modificacions i les noves problemàtiques sorgides en els darrers decennis, que poden contrastar significativament amb els plantejaments que sobre el fenomen bilingüe es feien a començament de segle. Els uns i els altres, els problemes que es discutien fa setanta o vuitanta anys i els més recents, tenen les seves pròpies raons i els seus propis motius que, evidentment, no són els mateixos, per més que hi hagi encara gent que els vulgui identificar entre ells. L'error i l'equivocació en què no s'ha de caure és voler trobar les explicacions de les circumstàncies actuals en les tesis de fa més de cinquanta anys, ni a l'inrevés, provar de validar les antigues propostes a la vista dels fets actuals.

Els canvis que des de començament de segle s'han produït en l'estudi del multilingüisme són qualitativament i quantitativament molt importants. I de la mateixa manera que cal rebutjar especulacions oportunistes o capcioses, en el sentit a què ens estem referint, hem de tenir present que en aquests moments tampoc no es parteix del no res. Conèixer i reflexionar sobre alguns dels esdeveniments o fenòmens que d'una o altra manera s'han plantejat en

l'estudi del bilingüisme (de l'aprenentatge i del domini de diverses llengües) és útil i adequat per tal de comprendre molts dels fets que actualment es produeixen a la major part de les societats plurilingües i pluriculturals.

Per tal, doncs, de facilitar des de l'inici una visió general dels problemes o de les dificultats més característiques o freqüents que apareixen o s'endevinen en els tractats i treballs sobre bilingüisme/multilingüisme, destacarem aquells temes o aspectes crítics que tendeixen a plantejar-se -de forma explícita o implícita- amb notòria reiteració.

A) Un d'aquests temes són les freqüents invocacions, per part de molts estudiosos, sobre **la necessitat d'un tractament multidisciplinari** del bilingüisme, no exempt de dificultats, com a condició gairebé inexcusable per efectuar treballs rigorosos.

B) Un altre aspecte conflictiu es refereix als **problemes procedents dels nivells de generalització** que poden acceptar-se a partir dels resultats de les molt diverses i dissemblants investigacions fetes fins ara.

C) Igualment preocupen el valor i el significat que es pot atorgar a la major part dels estudis efectuats, majoritàriament de tipus descriptiu, en el sentit que es fa **difícil determinar la causalitat entre les variables i els resultats que s'obtenen**.

D) També, cal adonar-nos de la incidència que han tingut en la investigació sobre el bilingüisme tant **les modificacions paradigmàtiques** i el progrés de la metodologia científica com, més recentment, la incorporació d'algunes ciències fins fa poc ignorades o ignorants d'aquest fenomen.

E) Un altre tema consisteix a observar com són de **diferents les preocupacions de la psicologia, la sociologia, la lingüística, etc.** quan aparentment estudien un mateix fenomen, el fenomen bilingüe.

F) Finalment, cal comentar **la problemàtica subjacent a la dimensió psicopedagògica**, és a dir, els diferents models i dissenys d'educació bilingüe cada cop més condicionats per factors sòcio-econòmics i sòcio-polítics.

Volem, ara, fer uns primers apunts sobre alguns dels aspectes que acabem d'enumerar. Posteriorment, en els següents capítols, aquests aspectes es comentaran més extensament seguint una relativa fidelitat cronològica i es revisaran informes, estudis i investigacions on sustentar els comentaris que considerem adequats de fer.

1. Multidisciplinarietat i bilingüisme

L'estudi del bilingüisme, fenomen tan elemental com el de permetre certs nivells de comunicació entre els individus utilitzant o servint-se de dues llengües, o el multilingüisme on es contemplarien més de dues llengües, representa paradoxalment una greu complicació, i no tant per l'ús i la funció de les llengües sinó per les conseqüències socials, culturals, afectives, psicològiques, neurolingüístiques, etc. que es deriven del fenomen. El bilingüisme, doncs, podria ser en principi un fenomen relativament simple si el seu estudi es pogués concretar o limitar a l'estudi de la simultaneïtat de disposar de dos o més codis comunicatius; la realitat, però, no és tan senzilla. Es fa evident com la complexitat del fenomen està vinculada a les seves repercussions.

D'alguna manera es podria assegurar que gairebé tothom és multilingüe, tothom controla més d'un codi de comunicació. És habitual en els humans poder processar informació procedent de codis molt diferents, com per exemple el codi lexical, els codis àudio-sonors, els codis informàtics, els codis sensorio-perceptius, etc. Malgrat això, aquesta afirmació en el sentit que tothom coneix diversos tipus de codis comunicacionals difícilment aconsegueix explicar la complexitat del fenomen quan precisament ens volem referir a codis que tenen connotacions diferencials a nivell emocional i cultural, que són similars en la seva funció, que poden ser simultanis -o no- en la seva adquisició o aprenentatge, i que llurs formes de manifestació poden ser motiu de discriminació o motiu de distinció. Aquestes situacions habitualment es presenten quan es tracta del domini o ús de dues o més llengües i no d'altres tipus de codis de comunicació, com poden ser els codis numèrics, vials, gestuals, etc.

En l'estudi de la llengua intervenen diverses branques de la ciència: la lingüística, la neurologia, la psicologia, la cibernètica, etc. Quan es tracta d'estudiar, no la llengua, sinó les llengües coexistents en un individu, grup o societat, certament que la situació es fa molt més complexa, i naturalment en augmentar el camp d'estudi intervenen també altres ciències com la sociologia o l'antropologia.

Davant la problemàtica que, de vegades, presenta el bilingüisme sembla evident que el seu estudi i tractament hauria d'aglutinar les diverses disciplines implicades per poder efectuar un treball acurat de caràcter multidisciplinari com a garantia de rigor científic; ara bé, la nostra impressió, fonamentada en les experiències que s'han provat de dur a terme en aquest sentit, és en aquests moments poc optimista. Pensem que encara ha de

passar temps per arribar a alguna possibilitat de síntesi científica d'ampli espectre que permeti incloure alhora, dins un marc descriptiu o experimental, l'anàlisi de la diversitat de variables concurrents en el bilingüisme, a la qual cosa i com a aspiració no hauríem de renunciar, si bé cal advertir-ne la dificultat.

Altrament, les disciplines possiblement implicades en l'estudi del fenomen bilingüe no han estat propenses a cooperar entre si, tot i no tractar-se d'una qüestió particular o aïllada en la història de la ciència. De fet, des dels segles XVII i XVIII l'especificitat i diferenciació entre àmbits i àrees de la ciència va afavorir l'aparició d'un nombre cada cop major de disciplines autònomes o amb la intenció d'arribar a ser-ho; aquest ha estat un dels motius que ha dificultat en el segle XX la cooperació entre diferents branques de la ciència. En definitiva, però, és l'absència d'un cos teòric de coneixements sobre el tema del bilingüisme el que justifica i fa recomanable l'enfocament multidisciplinari.

En estudis suposadament multidisciplinaris s'aprecien uns nivells de generalització de resultats tan amplis que comporten un tractament del bilingüisme molt superficial o inespecífic i que difícilment són aplicables a cap situació concreta de les que es poden presentar en la realitat. D'altra banda, en els estudis de camp el nivell de concretització és tan específic que únicament permeten inferir conclusions a una situació determinada -la que s'estudia- i en un moment determinat. En la mesura en què els treballs efectuats s'allunyen de criteris multidisciplinaris i es limiten a una única perspectiva o disciplina científica, els resultats igualment s'allunyen de poder reflectir el que realment ocorre en un lloc, en un grup o en una persona concrets.

D'una o altra manera els esforços efectuats per a un tractament multidisciplinari del bilingüisme no deixen de testimoniar les dificultats existents, fruit de la variabilitat del fenomen i del nivell de formalització en què es troba cadascuna de les ciències que hi intervenen en el seu estudi. La problemàtica de la interdisciplinarietat, com hem indicat, és més una problemàtica de la mateixa ciència que no pas una qüestió particular o esporàdica pel que fa a l'estudi del fenomen bilingüe.

La major part dels models que pretenen explicar el bilingüisme no superen l'estadi descriptiu; ometen l'anàlisi jeràrquica dels factors intervinents i implicats en el fenomen bilingüe i, a partir d'aquí, en dificulten la capacitat predictiva¹.

2. Cultures i polítiques

Quan ens referim a llengües i cultures, hem de veure com l'espectre actual podria classificar-se de diverses maneres i segons diversos criteris. Podríem intentar de classificar aquesta casuística tenint en compte, per exemple, **els territoris i la seva història** (estats i regions tradicionalment polilingües o no, zones històricament de trànsit o exposades a invasions, etc.); també podríem tenir en compte **les llengües** (procedència, família lingüística, majoritàries/minoritàries, criolles, dialectals, etc.); **les cultures** (expansionistes, decadents, etc.); **les polítiques lingüístiques i educatives** (integradores, monopolistes-uniformadores, progressistes,

¹. Un intent de superar d'alguna manera aquesta crítica, el trobem a **Quatre anys de català a l'escola**, Generalitat de Catalunya. (1983).

despòtiques, etc.); **l'extensió de les llengües** (nombre de parlants, presència de determinades llengües a d'altres països, llengües que s'imposen per raons tecnològiques i econòmiques, llengües amb dificultats de supervivència, etc.).

Hi ha països o estats on conviuen des de sempre llengües i cultures amb certes similituds, en tal cas les **llengües i cultures coexistents** poden trobar-se en situació de conflicte o d'estabilitat, bé per raons sòcio-culturals, sòcio-polítiques o sòcio-econòmiques. Trobem països amb importants diferències entre majoria/minoria (per raons de llengua i cultura) on, en uns casos la majoria dificulta, voluntàriament o involuntàriament, la supervivència de les llengües i cultures minoritàries, i també podem trobar la situació inversa, majories molt poc prestigiades que pateixen el despotisme o la marginació d'una minoria important a nivell cultural, econòmic o religiós. Igualment existeixen països que s'han tornat plurilingües i pluriculturals en els darrers decennis per raons d'immigracions. En aquests casos les llengües i les cultures poden ser similars o bé extremadament diferenciades, i els immigrants poden constituir petites minories o importants minories. Hem de considerar també la problemàtica que malauradament es presenta amb freqüència sobre cultures i llengües de pobles sencers que, fugint de catàstrofes o guerres, s'han de refugiar a d'altres països; i també els problemes tribals, sobretot a l'Àfrica, i la decadència que s'endevina a alguns macroestats per raons de llengües i cultures.

Davant d'aquesta diversitat de circumstàncies les directrius polítiques també són molt variables tant en països receptors d'immigració com en països d'origen, com en països que sempre han estat multilingües-multiculturals.

Polítiques de caràcter aïllacionista s'oposen a polítiques de caràcter assimilacionista. Polítiques propenses al genocidi cultural es contraposen a polítiques que respecten el pluriculturalisme existent.

Intentant entreveure, com estem fent, la diversitat de formes que les relacions entre llengües i cultures poden prendre actualment al món, hauríem de considerar també la importància que en aquest sentit tenen els **factors socials**, és a dir, les actituds dels grups humans entre ells.

Així, els **factors sòcio-culturals** poden motivar actituds favorables o desfavorables vers l'acceptació, la integració de nous individus o col·lectius, i el coneixement d'altres llengües i cultures.

Els **factors sòcio-polítics**, on es poden destacar les connotacions nacionalistes o regionalistes de caràcter radical, que igualment tenen repercussions sobre la coexistència de llengües i cultures, i també les pressions que les majories o minories poden exercir sobre els grups de poder, com per exemple en el cas d'eleccions.

I també els **factors sòcio-econòmics**, on podríem veure com per a alguns el domini de llengües i de cultures és motiu de prestigi i de progrés, mentres que per a d'altres (minories i immigrants) tot i ser motiu d'imperiosa necessitat, és un procés penós i ple de dificultats.

En tot això, en aquest repàs de les diverses circumstàncies que intervenen d'una o altra manera en el fenomen multilingüístic-multicultural, fent-lo extraordinàriament variable i complex, no hauríem d'oblidar les diferències que igualment poden procedir dels **aspectes motivacionals** o **psicològics** de les persones i dels grups vers altres llengües i cultures; com tampoc la variabilitat

existent en el camp educatiu, que sovint és el resultat del criteri polític d'un país determinat, de la pressió social al respecte, i de factors històrics, culturals i econòmics.

3. Polítiques educatives i bilingüisme

Les relacions entre **bilingüisme i sistemes educatius** són un aspecte extensament tractat en aquest estudi. La intuïció i la necessitat s'han convertit, de vegades, en les principals eines dels educadors en enfrontar-se o en intentar resoldre les peculiaritats d'una educació bilingüe, sobretot en aquells indrets on s'han trobat sense suport institucional o social. I així s'han aplicat models o experiències educatives en àmbits molt diferents per als quals estaven dissenyades, i quan s'ha fet sense valorar adequadament la seva oportunitat sovint s'han obtingut resultats vergonyosos.

L'augment de l'interès en el tema de l'aprenentatge i del coneixement d'altres llengües i cultures procedeix dels canvis socials ocorreguts a partir del primer quart d'aquest segle, per exemple: ampliació dels contactes econòmics, socials i científics; migracions, turisme; important creixement de la població que fa servir determinades llengües; reconeixement aconseguit per grups o ètnies minoritàries, etc.

A l'àmbit occidental cada cop més se senten opinions i comentaris favorables envers el multilingüisme. La innegable influència que en el decurs d'aquests darrers anys ha tingut el procés de formació de la Comunitat Europea que afecta un nombre molt elevat d'europesos, i sobretot les perspectives futures, obliguen a una seriosa reflexió respecte del plurilingüisme i del

multiculturalisme. En el nostre cas, per exemple, a banda del domini de la llengua o llengües pròpies se senten opinions favorables a l'aprenentatge del francès en l'escolaritat primària i de l'anglès en la secundària. En el curs acadèmic 1988-89 s'ha iniciat una experiència oficial per introduir la segona llengua estrangera a l'ensenyament mitjà. La reforma educativa prevista a l'Estat espanyol preveu d'iniciar l'aprenentatge d'una primera llengua estrangera a partir dels vuit anys.

Fàcilment, doncs, podem apreciar els esforços que s'estant fent des de la Unesco, el Consell d'Europa i les corresponents comissions de les comunitats europees, en el sentit d'equilibrar les diferents polítiques d'ensenyament de les llengües, habitualment propenses a afavorir les llengües majoritàries en detriment de les minoritàries.

També, en els recents debats sobre política lingüística s'insisteix a recomanar als estats europeus la diversificació de l'ensenyament d'idiomes estrangers a tots els nivells educatius. Recordem al respecte l'escassa valoració que s'havia donat als idiomes estrangers en antics plans d'estudis, i la importància que se'ls atorga avui dia.

Ja el 1982, el Comité de Ministres d'Educació dels Estats de la Comunitat Europea es va comprometre a posar tots els mitjans per promoure l'aprenentatge durant l'escolaritat obligatòria d'un mínim de dues llengües estrangeres.

Aquestes qüestions tenen les seves particularitats; uns estats són més propensos que uns altres a facilitar la diversitat idiomàtica. A Dinamarca, per exemple, es pot considerar que l'anglès ha deixat de ser la primera llengua estrangera per convertir-se en la segona llengua danesa. A França està previst posar en marxa un pla experimental

(1988-89) d'ensenyament de llengua estrangera a partir de l'escola primària; en aquest país, on es tendeix clarament cap a un bilingüisme francès-anglès, se senten -com a d'altres llocs- les veus de grups d'intel.lectuals que denuncien com alguns governs no volen entendre ni atendre la idiosincràcia de l'"Europa Nova" (deu, onze, dotze, etc. llengües sense discriminacions entre elles), afavorint-ne no tant el bilingüisme (francès-anglès) com el multilingüisme (llengües pròpies, francès, anglès, etc.). A Bèlgica, a partir dels 8 anys d'edat els escolars inicien l'estudi d'alguna de les tres llengües oficials que no sigui la materna (francès, alemany o flamenc). A Luxemburg, els alumnes des de l'escola primària estudien simultàniament francès, alemany i luxemburguès. I en general les legislacions dels diferents estats de la Comunitat Europea estableixen l'estudi de llengües estrangeres a partir dels 8-9 anys.

De totes maneres persisteix, si no augmenta, un problema. Aquest problema és que la finalitat dels esforços per promoure i facilitar la comunicació entre els grups humans difícilment s'aconsegueix, com sembla que es pretén, només per l'aprenentatge de diferents idiomes en l'escolaritat bàsica i obligatòria -tasca extraordinàriament costosa i d'eficàcia dubtosa- ja que les llengües s'aprenen per necessitat o perquè l'aprenent es troba immers en ambients on són presents i vives, i perquè s'activa la motivació intrínseca i extrínseca per aprendre-la. Endemés hem de considerar que per augmentar la qualitat de la comunicació amb d'altri cal també conèixer o aprendre'n la cultura. Per tant, si el que veritablement es pretén és fomentar i facilitar els processos de comunicació entre els humans, cal proposar, per descomptat, l'aprenentatge de llengües; però igualment, si el que es vol és augmentar el sentit universal dels homes, cal proposar també el coneixement de les cultures. Així doncs, sembla que el camí a seguir es troba, més que no pas en

l'ensenyament d'idiomes, en l'àmbit de l'educació multicultural.

4. Continguts dels estudis sobre bilingüisme

Aquestes perspectives inicials són les que progressivament es desenvoluparan en el decurs de la present obra per tal d'aproximar-nos a coneixements, criteris i conclusions respecte del fenomen bilingüe, que és com denominem el conjunt de factors (individuals i grupals) que es poden considerar relacionats amb el bilingüisme, i que afecten tant aspectes socials, polítics i educatius relacionats amb la coexistència de diverses llengües i cultures a un mateix territori, així com aspectes neurològics, psicològics i lingüístics relacionats amb la coexistència de diverses llengües en una mateixa persona o grup de persones.

El conjunt dels factors que fins ara hem descrit podríem agrupar-los en quatre temes nuclears sobre els quals, en el decurs d'aquest segle, s'han agrupat les diferents formes de preocupació i estudi dels fenòmens del bilingüisme. Un d'aquests temes, relatiu a la **controvèrsia referida als aspectes positius i negatius que poden derivar-se del bilingüisme** individual i de les situacions bilingües. Un altre, els motius de **preocupació sobre les formes de mesurar el bilingüisme** i la concrecció de tipologies. En tercer lloc, la **problemàtica referent als models i mètodes d'educació bilingüe** o de l'ensenyament en **comunitats bilingües**. Finalment, l'aspecte més actual que representa la interpretació del fenomen bilingüe a la llum de les darreres aportacions neuropsicolingüístiques.

Així doncs, caldrà considerar poc afortunada tota la literatura tendent a resumir de forma exagerada la casuística bilingüe, en el sentit de considerar que cada subjecte bilingüe és un cas particular i diferent dels altres, i també aquella altra que redueix els diversos tipus i formes de bilingüisme a plantejaments estrictament dicotòmics, com explicarem més endavant. La primera tendència procedeix de contemplar la gran quantitat de variables intervinents en el fenomen, i la segona, -en certa manera- de l'estudi de les formes de processar les dues llengües un mateix individu.

5. El bilingüisme estudiat des de la psicologia

L'estudi de qualsevol fet comportamental en el decurs del temps -i en aquest cas el bilingüisme- no escapa de la influència de l'evolució o la modificació dels corrents i paradigmes psicològics, ni dels interessos i tendències generals que constantment van sorgint com a fruit del mateix dinamisme científic.

La psicologia, per exemple, en els aproximadament cent anys d'existència com a ciència independent ha passat per períodes ben diferenciats, com són els primers estudis psicofisiològics -els de la introspecció de Wundt-, la rèplica conductista, la psicologia profunda de Freud, les modernes aportacions de la psicologia cognoscitiva. Tot això comporta modificacions significatives tan en els temes d'estudi com en els mètodes de treball.

Inicialment va ser la psicologia la que intentava trobar en la lingüística explicacions dels processos psicològics, la qual cosa no es va aconseguir fins que van aparèixer els plantejaments de Saussure i dels

estructuralistes com Chomsky i Sapir, que també recollien idees del Cercle Lingüístic de Praga, i que donaria lloc als corrents mentalistes; o com Bloomfield, que seguint Watson, impulsaria la línia conductista, tot negant la utilitat del paradigma psicològic mentalista per l'anàlisi lingüística.

Més endavant, a partir de l'inici dels anys seixanta, amb l'aportació de Chomsky, que va renovar la forma d'entendre el llenguatge en negar-se a acceptar la lingüística com una ciència classificadora, i que va reaccionar contra el conductisme de la psicologia nord-americana, contra l'antimentalisme o l'antipsicologicisme de la lingüística va aconseguir que "les relacions entre la psicologia i la lingüística es fessin molt més estretes, el desenvolupament d'ambdues disciplines mostrarien punts de coincidència i es veuria la necessitat de recórrer l'una a l'altra, de tal manera que podrà parlar-se de psicolingüística" (García Albea, 1982, pàg. 198).

Tot i això, l'enfocament de la psicolingüística es modificarà progressivament a causa sobretot de la incidència de la gramàtica generativa transformacional, de la utilització del mètode experimental, i de les relacions que s'establiran o pretenen establir-se entre llenguatge i pensament; sense oblidar les aportacions de l'etologia i antropologia respecte del llenguatge gestual i la comunicació no verbal.

La ciència psicològica s'ha ocupat del fenomen bilingüe des de dues posicions que fins els darrers anys no havien convergit. Una d'aquestes línies es va iniciar fa trenta o quaranta anys i tracta de l'estudi de la memòria humana i dels processos de recuperació de la informació; l'altra, d'inici de segle, estudia el bilingüisme i especialment les relacions entre bilingüisme i intel·ligència. Aquestes dues línies de treball s'uneixen

quan els psicòlegs interessats en el primer tema veuen com els bilingües poden ser individus idonis per estudiar els processos cognoscitius i el funcionament de la memòria; i quan els interessats en el tema del bilingüisme comencen a considerar aquest fenomen des de la perspectiva dels processos cognoscitius (Sánchez López i Quiroga, 1984).

Des d'una perspectiva psicològica, les tres preocupacions constants i més generals sobre el bilingüisme podem concretar-les en: la mesura i els efectes, el funcionament i els processos, i l'educació i l'aprenentatge de les llengües. Donar prioritat a un d'aquests aspectes sobre els altres depèn de diversos factors, a saber: la tendència més vigent en un moment determinat dins el camp de la psicologia; els interessos subjacents en les diferents investigacions, la pretensió de les quals poden ser formalitzar aspectes teòrics del fenomen bilingüe, però poden estar condicionades per interessos de caràcter reivindicatiu, social, educatiu, dirigides sobre el fenomen grupal del bilingüisme o bé sobre l'individual; i finalment, les directrius explícites o implícites de tipus sòcio-polític que poden haver influït en el disseny de l'experimentació.

6. Investigació i bilingüisme

El fenomen bilingüe, que comença a investigar-se amb cert rigor a partir del començament de segle, perdura fins més enllà dels anys cinquanta com una qüestió limitada, de segona categoria, poc transcendent. Posteriorment, l'interès pel bilingüisme sorgirà amb ímpetu i força innegables i es convertirà, quasi de cop i volta, en un tema candent, important i consubstancial amb l'interès científic de diverses disciplines. Mentrestant, a nivell

social continuarà condicionat o manipulat per les modificacions o situacions sòcio-polítiques existents.

Un exemple del que diem es troba a la nostra pròpia comunitat: els estudis sobre bilingüisme no hi comencen a tenir importància fins a partir dels anys setanta, mentre que hi havia motiu més que suficient perquè hagués estat un tema de tractament constant, almenys des de principi de segle quan l'impuls per expandir i generalitzar l'educació infantil podia propiciar un procés de recerca sobre l'ensenyament bilingüe i l'escola, que de fet era un fenomen que ocorria des de feia segles en l'àmbit educatiu. Sens dubte van ser diverses les causes que motivaren aquella limitada profusió, i la seva vigència actual.

Una explicació d'aquest fenomen la dóna Aracil (1979), quan indica com les diferències entre els resultats de les recerques i investigacions sobre el bilingüisme als EUA i Catalunya procedeixen més de no contemplar la dimensió sociolingüística del fenomen de les llengües en l'educació a la nostra comunitat que no pas d'un altre tipus de consideracions que es puguin fer. "Als Estats Units, els problemes educacionals dels negres i els castellanòfons han fornit darrerament pàbul i estímul a la recerca sociolingüística en una proporció que fins i tot sembla excessiva...Tots sabem que la preocupació per l'educació pot mobilitzar recursos institucionals, desvetllar l'interès del públic i atraure vocacions, factors que han promogut notablement la recerca sociolingüística als Estats Units. Per alguna raó, però, el cas català sembla un curiós contra-exemple. La recerca sociolingüística ha tret ací massa poc partit d'una conjuntura que, en principi, devia ésser-li molt favorable. Correlativament, els fruits que la recerca ha produït fins ara són ben magres i han guanyat poca fama...El fet és que les connexions entre "educació" i "sociolingüística" són molt menys clares ací que als Estats Units." (Aracil, 1979, pàgs. 33-34).

És evident que abans de començar el segle XX s'havien produït molts fenòmens socials, culturals, literaris, científics,... relacionats amb el bilingüisme i la diversitat de llengües existents. De fet els inicis d'aquests fenòmens, que caldria buscar en la prehistòria, han tingut explicacions similars a l'aparició dels humans a la terra, explicacions de caràcter antropològic, biològic o religiós.

El fenomen del multilingüisme sempre ha estat present en la història humana; ben cert, però, que de maneres molt diverses i diferents a l'actual. Recents treballs -per exemple- aporten dades de gran interès històric respecte de la pràctica sistemàtica del bilingüisme en l'educació a Catalunya durant el segle XVII.

Fins més enllà de l'edat mitjana les llengües populars i les cultes establien diferenciació entre les persones. Per accedir a la "formació culte" (gremial o universitària) calia dominar el llatí, ja que era la llengua que es feia servir a la instrucció superior. Els intents d'oferir formació universitària en llengües vernacles s'interpretaven com actituds contestatàries i contràries a les normes establertes, i per tal rebutjades i perseguides.

Cal considerar que van ser els importants canvis socials dels segles XVIII i XIX els que progressivament van modificar aspectes de l'ordre social establert i van afectar, entre d'altres, l'educació. I és precisament en l'àmbit educatiu on podem apreciar les primeres preocupacions, estudis i investigacions respecte del fenomen del bilingüisme. Com que el fet educatiu no aconsegueix tenir una rellevància

social quantitativament important fins a aquest segle, això fa que considerem adequat d'iniciar aquesta revisió crítica del bilingüisme-multiculturalisme a partir de començament del segle XX aproximadament.

Actualment, per diverses circumstàncies (*mass media*, noves tecnologies, perspectives econòmiques, Comunitat Europea, turisme, mercat laboral, reivindicacions de les minories, desgast del model macroestatal, etc.) el tema de l'educació multilingüe i multicultural ha agafat una embranzida tan espectacular i generalitzada que de nou reclama l'atenció dels polítics, dels científics i de la societat en general, que es veuen obligats a donar respostes concretes a les demandes de plurilingüisme i transculturalitat. Juntament amb això, les importants inversions econòmiques que s'estan fent en torn la cultura i les llengües, auguren una nova etapa on podria sorgir com a punt conflictiu la contraposició entre uniformitat-diversitat. La uniformitat accontentaria les expectatives de rendabilitat econòmica (poques cultures-poques llengües, però d'enorme extensió); i la diversitat accontentaria les expectatives relatives al drets de les persones i dels pobles de mantenir i prosperar en el reconeixement del seus valors ètnics.

A partir del que diem, i des d'una perspectiva de rigor científic, caldria rebutjar -si més no a nivell psicopedagògic- totes aquelles opcions educatives basades en especulacions sense base psicolingüística, per bé que des perspectives sòcio-polítiques es pretenguin justificar.

La investigació sobre el bilingüisme, extensa per a uns, escassa per a uns altres, pateix de la manca de marcs teòrics formalitzats. És veritat que s'ha investigat -la quantitat de treballs presentats és enorme- però també és cert que es tracta d'estudis descriptius o comparatius que

en conjunt han aportat poques respostes sobre les possibles causes de millora o d'optimització de l'educació en situacions bilingües. L'escassa investigació en aquest camp ha repercutit negativament en l'elaboració de les polítiques educatives. La ciència, com recorda Paulston (1983), no resol els problemes però pot ajudar els homes a prendre millor les decisions.

La investigació existent, i la que s'està fent, té tres punts conflictius: la poca significació dels resultats obtinguts, la poca atenció que li presten els qui determinen les decisions de política educativa -excepte en indrets ben concrets-, i la poca importància que a nivell general encara es dona al fenomen tot i que afecta un gran nombre d'humans i que es preveu que augmentarà considerablement. Vist així, el multilingüisme podria arribar a deixar de ser un problema o una excepció i arribar a ser-ho el monolingüisme ja que, com afirma Oksaar(1983), la majoria de la població mundial domina més d'una llengua en la seva vida quotidiana, i la tendència és a augmentar.

Oksaar(1983) i Rist(1983) reclamen, com molts d'altres, a la vista dels decebedors resultats de la investigació sobre el bilingüisme o multilingüisme en els últims decennis, treballs sistemàtics de camp amb mètodes naturals, evitant l'aula o el laboratori, i operant amb conceptes qualitatius més que no pas quantitatius. Confien que aquest seria un bon camí per poder disposar de models realment aplicables. La investigació fins ara s'ha dedicat majoritàriament a comparar resultats de diferents mètodes i programes d'educació bilingüe i ha tingut moltes dificultats per determinar les causes de les diferències dels resultats.

Els educadors ens hauríem de remetre, respecte de l'educació bilingüe-plurilingüe, a principis

d'aplicabilitat, a l'anàlisi de les situacions sòcio-educatives reals, i adoptar -llavors- les directrius o orientacions procedents de la necessària investigació sobre situacions concretes i compatibles. L'anàlisi de les situacions reals no té com a finalitat únicament adequar els continguts teòrics i pràctics sinó també tendir a la modificabilitat de les situacions existents, especialment si aquestes situacions no són òptimes. La desitjada relació entre la teoria i la pràctica podria trobar un marc idoni en el camp de la psicopedagogia de l'ensenyament bilingüe o multilingüe.

*

*

*

L'interès que pot tenir el treball de revisió i recerca que hem efectuat sobre diversos aspectes del fenomen bilingüe rau, en la nostra opinió, en les orientacions que del seu estudi podem extraure per comprendre i valorar millor les situacions i conjuntures actuals.

Ens trobem en uns moments importants on l'aportació dels estudiosos (teòrics i pràctics) sobre el tema del bilingüisme / multilingüisme hauria de servir de punt de partida i de base científica a l'hora de prendre decisions educatives que corresponen als responsables de la política educativa.

Pertoca als psicopedagogs i educadors multiplicar esforços per dotar el poder educatiu de recursos i de la necessària seguretat quan decideixi d'implantar, estructurar o renovar l'educació en un medi de tipus bilingüe, o quan tingui intencions de pluralitzar o

d'introduir models d'educació multicultural. Igualment ens toca denunciar, reclamar i exigir tot allò que -en matèria educativa- considerem que atempta contra els principis de les persones i les finalitats de l'educació.

II. PRIMERES APORTACIONS A L'ESTUDI DEL BILINGÜISME, 1900-1930

Les transformacions que en molts ordres de la vida humana (socials, científics, polítics, econòmics, etc.) es produïen en començar el segle XX, van propiciar modificacions importants.

Una conseqüència dels canvis que es produïen va consistir en la major ocupació i dedicació social per l'educació.

L'educació l'ensenyament, va recollir directament o indirectament un conjunt d'aportacions de diversa procedència: aportacions de la pedagogia científica, aportacions dels estudis evolutius, aportacions polítiques (instrucció pública), etc. En el conjunt d'aquesta transformació pedagògica, destaquen els inicis -les primeres temptatives- de la investigació educativa, és a dir, aquelles accions destinades a conèixer i saber què és el que fa l'escola i com ho fa.

No ha d'estranyar, doncs, que juntament amb l'extraordinari interès que hi havia pels estudis sobre l'evolució del llenguatge s'estudiessin també qüestions relatives a les llengües i l'educació. I si, a aquest interès, s'hi afegeixen alguns dels aspectes socials canviants, com ara: els neocolonialismes, l'emigració americana i el desvetllar dels micro/macronacionalismes europeus, hem de convenir que el tema de les llengües, les cultures i les comunitats prenia gran dimensió.

CAPÍTOL 2

ELS PRIMERS ESTUDIS I LA CONFERÈNCIA INTERNACIONAL SOBRE BILINGÜISME (Luxemburg, 1928)

EL PRIMER CONFLICTE: Els efectes negatius del bilingüisme

- 1. Primers estudis sobre bilingüisme; l'aportació dels lingüistes**
- 2. Característiques de les primeres investigacions**
- 3. La Conferència Internacional sobre Bilingüisme (Luxemburg, 1928)**
 - 3.1 Els estudis presentats a la Conferència de Luxemburg (1928)**
 - 3.2 Conclusions de la Conferència de Luxemburg (1928)**
 - 3.3 Comentaris i consideracions**
- 4. El primer conflicte: Els efectes negatius del bilingüisme**

2. ELS PRIMERS ESTUDIS I LA CONFERÈNCIA INTERNACIONAL SOBRE BILINGÜISME (Luxemburg, 1928). EL PRIMER CONFLICTE: Els efectes negatius del bilingüisme

En aquest capítol revisem, en sentit cronològic, les primeres aportacions sobre el bilingüisme; concretament sobre bilingüisme precoç i educació bilingüe, a partir de començament de segle.

1. Primers estudis sobre bilingüisme; l'aportació dels lingüistes

L'escassa preocupació que inicialment la psicologia tenia per l'estudi de l'adquisició del llenguatge en nens que aprenen dues llengües, i també per l'estudi de les característiques (psicolingüístiques i psicosocials) que aquest tipus d'adquisició comporta, no va començar a modificar-se fins a la intervenció dels lingüistes en aquest camp. Aquest és el cas de Ronjat que, com molts d'altres, va dur a terme una acurada descripció longitudinal de l'evolució del llenguatge en un nen bilingüe. Hauríem, però, de destacar com les seves conclusions emfasitzen i destaquen el criteri que

l'adquisició precoç de dues llengües no ha de considerar-se nociva per al desenvolupament psicològic, intel·lectual i lingüístic del nen; i això, perquè existia el convenciment de tal nocivitat.

És habitual, doncs, citar entre les primeres aportacions en l'estudi del bilingüisme l'obra de Ronjat(1913), que va efectuar un seguiment de cas únic -el seu fill- quan adquiria alhora el francès i l'alemany, i del qual es desprenen conclusions en el sentit de no trobar cap mena d'interferència negativa. El subjecte d'estudi utilitzava correctament les dues llengües i no manifestava cap alteració d'ordre psíquic o intel·lectual.

Ronjat (1913) proposava per a un correcte aprenentatge precoç i simultani de dues llengües una mena de mètode basat en el criteri "d'una persona - una llengua" en el sentit que, per exemple, el nen es comunica amb el pare en una llengua i amb la mare en una altra. Aquest mètode que, en certa manera, podria semblar que donés poc valor o poca importància a la llengua majoritària o la de l'entorn social (probablement perquè l'entorn lingüístic era monolingüe), també va ser proposat per altres autors com Paulovith (1920). Va ser Penfield (1965) qui, a partir de fer una crítica a la proposta anterior, va defensar un mètode amb algunes característiques similars basat en "un ambient - una llengua", és a dir, per a un bon aprenentatge i desenvolupament de les capacitats lingüístiques en dues llengües el nen hauria de poder fer servir preferentment una o altra llengua segons la llengua que sigui habitual en un lloc (ambient) determinat, per exemple a casa i a l'escola, a casa seva i a casa dels altres parents, etc.

El que comentem, no es tracta tant d'una contraposició de mètodes com d'una valoració diferent de la importància que poden tenir els factors ambientals; de tal manera que, cal convenir que en l'aprenentatge precoç i simultani de

dues llengües, són molt diferents les circumstàncies d'aquest aprenentatge segons que: 1) **les dues llengües només siguin habituals a casa**, 2) **les dues llengües siguin habituals a l'entorn**, 3) **una llengua sigui l'habitual a casa i l'altra a l'escola**. I aquestes circumstàncies que acabem d'apuntar encara precisarien d'una major especificitat segons el **prestigi social** que pogués tenir cadascuna de les llengües.

Les observacions de Ronjat indiquen diferències en la utilització de l'una i l'altra llengua, i així comprovava la predisposició i facilitat que el seu fill tenia per efectuar en una llengua determinades composicions literàries, per exemple la poesia, que contràriament es mostraven més dificultoses en l'altra llengua.

Pensem, doncs, que els estudis realitzats per Ronjat aconsegueixen dues finalitats. D'una banda, pretenen rebatre la idea tradicional que adquirir dues llengües simultàniament afavoreix un dèficit lingüístic i també l'aparició de trastorns psicològics associats; i d'altra banda, intenten advertir com determinades habilitats lingüístiques es realitzen habitualment millor en una llengua que no pas en l'altra, és a dir, com si les llengües en un mateix individu no fossin equivalents sinó especialitzades. Ambdues precisions foren durant molt de temps motiu de controvèrsia, i en definitiva un dels principals temes de debat en els estudis inicials del bilingüisme.

Més endavant, Saer (1923), al país de Gal·les, amb una mostra de 1.400 infants entre set i tretze anys, d'ambient rural, observava en l'aplicació del Stanford-Binet com els monolingües superaven els bilingües en QI tant a les proves verbals com a les no verbals, i atribuïa al bilingüisme la causa d'aquestes diferències. Cal, però, fer algunes precisions. Els subjectes bilingües eren gal·lesos, llengua

amb poc prestigi i poca protecció oficial, escolaritzats en anglès; els monolingües, amb els quals se'ls comparava també eren gal·lesos, però de parla anglesa.

Saer, que va ser dels primers investigadors a aplicar tests a nivell col·lectiu i a mostres importants, probablement va descurar massa el control de variables socio-econòmiques, i també, i sobretot, la traducció i el barem del test que va fer servir per al gal·lès.

Saer classificava el grau de bilingüisme individual en funció de la freqüència d'utilització de cada llengua i del nivell de domini lingüístic, i advertia que una igualtat en el domini de les dues llengües era molt improbable. També establia diferents nivells de bilingüisme, des d'aquell en què la segona llengua tan sols es podria comprendre sense poder-la practicar, fins a aquell altre en què, disposant d'una llengua clarament dominant, l'individu podia utilitzar selectivament la segona llengua en algunes situacions concretes.

Als EUA, Mead (1927), aplicant tests d'instrucció escolar, arribava a conclusions similars a les de Saer, en un estudi sobre resultats escolars entre anglo-americans i fills d'immigrants italians. Tan sols un percentatge molt baix (5%) del grup italo-americà obtenia una mitjana igual a la del grup anglo-americà, tal com succeïa, en la realitat, amb les posicions socials de les respectives famílies de procedència.

No hauríem de prosseguir sense remarcar, per enquadrar les conclusions d'algunes investigacions, com no tan sols els resultats que s'obtenien podien procedir d'instruments de mesura inadequats, sinó també a d'altres factors subjacents en aquests primers treballs (demostrar el prestigi de les llengües socialment dominants i les implicacions sociològiques derivades) que condicionarien

els tipus de dissenys o mètodes d'investigació. De tal manera que, en alguns casos, els inconvenients que s'atribueixen al bilingüisme semblen que no pretenen tan sols demostrar els seus efectes negatius intrínsecs, sinó que fàcilment es poden entendre com a indicadors discriminatius de determinats grups socials desafavorits o infravalorats.

2. Característiques de les primeres investigacions

Respecte del bilingüisme, les investigacions durant aquests primers anys del segle XX estaven molt circumscrites en l'observació dels nivells aptitudinals dels nens bilingües per tal de verificar les suposades relacions existents entre bilingüisme i capacitats intel·lectuals, i també entre bilingüisme i capacitats lingüístiques. Això s'ha d'entendre en el sentit que existia majoritàriament una concepció negativa sobre el bilingüisme tant pel que fa al desenvolupament intel·lectual com a l'adaptació social dels individus bilingües.

Es va començar a fer servir tests per tal de tractar de dilucidar els interrogants plantejats sobre els efectes del bilingüisme. Bàsicament es tractava de tests d'aptituds intel·lectuals on els primers resultats indicaven la presència de handicaps lingüístics, problemes d'adaptació escolar, inferior nivell d'estudis, confusió mental, creixement intel·lectual limitat, etc.

Aquests tipus de resultats o conclusions, molt freqüents durant aquests anys, van perdurar durant molt de temps, més de quaranta anys, al llarg dels quals diversos estudis seguien confirmant les primeres observacions. Els

motius que van provocar aquesta situació, de repercussions tan negatives, van ser diversos, com anirem exposant. Cal, però, considerar que, encertadament o desencertadament, aquestes conclusions tenen la particularitat de ser les primeres que es van presentar i que disposaven d'un determinat suport científic, i això sempre ha estat important en qualsevol camp de la ciència.

Les primeres constatacions o conclusions sobre un fenomen conductual sovint han comportat -i pensem que fàcilment seguirà sent així- l'aparició de dues postures divergents. Aquella que defensa i es preocupa per formalitzar els primers resultats, i aquella altra que els qüestiona, sovint, pels mètodes emprats. En aquest segon cas es presenten dues opcions: que, de la crítica metodològica, en sorgeixi la confirmació de les primeres experiències, o bé que millorant els mètodes apareguin resultats diferents o oposats, i en aquest cas no n'hi haurà prou de demostrar el que es pretén sinó que caldrà també invalidar les conclusions prèvies. De tal manera, doncs, els primers supòsits o conclusions sobre el rendiment dels nens bilingües -desfavorables en general- van tenir gran importància tant en les aplicacions d'ordre educatiu en comunitats bilingües com en la investigació derivada.

La major part dels primers estudis sobre llenguatge infantil, bàsicament de tipus longitudinal en nens de determinat nivell sòcio-cultural (habitualment fills de psicòlegs i lingüistes), es troben molt condicionats per la relació que s'establí entre el component teòric i el mètode que implicava aquest component teòric, de tal manera que l'experimentació no feia sinó confirmar el que estava previst; sovint es tractava d'investigacions fragmentàries sobre el desenvolupament d'adquisicions del llenguatge com: l'articulació, el vocabulari, l'extensió de les frases, la comprensió, etc.

La dècada dels anys vint es podria caracteritzar, d'una banda, per la preocupació per establir relacions entre intel·ligència (rendiment escolar) i bilingüisme; i d'una altra, per l'aparició de gran nombre d'estudis sobre el bilingüisme, generalment de caràcter descriptiu o observacional.

3. La Conferència Internacional sobre bilingüisme (Luxemburg, 1928)

Després dels primers treballs sistemàtics sobre bilingüisme, de Mead, Ronjat i Saer, es va celebrar la Conferència Internacional sobre Bilingüisme a Luxemburg l'any 1928, impulsada per l'Oficina Internacional d'Educació; que es pot considerar una fita històrica per a la lingüística sobre la qual existeix abundant literatura, i un punt de referència inexcusable en qualsevol treball sobre l'evolució dels estudis entorn del fenomen bilingüe.

Les causes que van possibilitar la celebració de la Conferència Internacional de Luxemburg no eren alienes a la discussió o al conflicte existent en aquells moments entre plantejaments procedents del camp científic (lingüística, neurologia, pedagogia) i plantejaments d'índole política (política educativa, política lingüística, política social).

Recordem el gran interès que en aquells anys hi havia pels estudis sobre llenguatge i fonologia, com també cal destacar les aportacions que progressivament la neurologia feia respecte a la localització de les àrees cerebrals responsables del llenguatge, aportacions no exemptes de polèmica, la qual cosa vivava encara més les

investigacions sobre el llenguatge, i especialment l'estudi de les patologies del llenguatge.

Des del punt de vista lingüístic, les innovacions procedents de Saussure, el naixement de la fonologia, la celebració del I Congrés Internacional de Lingüística a la Haia(1928), les primeres aportacions del Cercle Lingüístic de Praga (representat per Mathesius), d'on va sorgir el pensament sociolingüístic europeu, continuades posteriorment pel Cercle Lingüístic de Copenhaguen (representat per Hjelmslev) -escoles estructuralistes europees-, i també els treballs de Bloomfield, Sapir i Whorf als EUA; són, tots aquests fets, clars indicadors de la vigència i l'interès existents aquells anys per l'estudi de l'adquisició i evolució del comportament lingüístic en l'home.

Recapitulant, abans del segle XIX les principals preocupacions dels lingüistes consistien a descobrir els orígens del llenguatge relacionant-los amb la filosofia; a partir del XIX, quan apareixen pròpiament els primers lingüistes, s'inicien els treballs de comparació entre llengües i els intents de relació del llenguatge amb la psicologia i la neurofisiologia. A inici del segle XX apareix l'estructuralisme lingüístic (Saussure) i el reconeixement de la dimensió social del llenguatge, en estudiar-se les relacions entre llenguatge i context, a causa en gran part del pensament de la filosofia marxista. De tal manera que s'aconseguia una autonomia de la lingüística respecte d'altres ciències. També s'intentava situar la lingüística al marge de qualsevol ideologia, d'igual manera com es pretenia la construcció d'una nova teoria gramatical que permetés la descripció de totes les llengües.

Les línies precedents serveixen per indicar l'estat d'interès existent durant aquests anys entorn de l'estudi del llenguatge.

3.1 Els estudis presentats a la Conferència de Luxemburg (1928)

La major part dels treballs exposats a la Conferència de Luxemburg procedien d'estudis fets amb infants anglesos, luxemburguesos, belgues i suïssos que es trobaven en situacions mono/bilingües; aquests treballs indicaven un rendiment escolar inferior en els subjectes bilingües. De tal manera que les conclusions recomanaven la utilització de la llengua materna en l'educació inicial per tal de neutralitzar les dificultats en els aprenentatges escolars. Avui dia, valorem aquesta justificació com a simplista i exempta de la necessària anàlisi de la dimensió socio-cultural que cal fer d'un lloc i en un moment determinats; ara bé, és probable que en aquells moments, en què evidentment la taxa d'escolarització era molt inferior a l'actual, i també la influència dels *mass media* o l'accés a estudis superiors o la mobilitat migratòria, aquests tipus de conclusions poguessin tenir certa plausibilitat. Les possibilitats de progrés personal de l'individu (professionals, econòmiques, socials i culturals) estaven estretament vinculades a factors com la suficiència econòmica familiar, el lloc de residència i el domini de la llengua oficial o aquella en què s'impartia la cultura i l'ensenyament superior.

Les ponències i conclusions de la Conferència de Luxemburg van ser recopilades per M. N. Ries, J. Hugues i el mateix D. J. Saer, i publicades aquell mateix any (1928), i en traducció castellana el 1932.

Les respostes a les preguntes que es plantejaven a la Conferència de Luxemburg van ser unànimes. La major part dels participants consideraven que el bilingüisme exercia una influència negativa sobre el desenvolupament intel·lectual i personal dels escolars. Igualment es recomanava endarrerir la introducció de l'estudi d'una segona llengua, i s'insistia en la necessitat d'una educació en llengua materna. Tal com indica Vila (1985), aquestes conclusions, vistes en perspectiva, semblen estar guiades més per la procedència lingüística dels participants que no pas pel valor objectiu de les comunicacions i ponències presentades. La major part dels assistents a la Conferència provenien d'indrets on convivia una llengua pròpia amb la llengua de l'estat corresponent (en situació diglòssica); en aquest sentit, els conferenciant, en defensar el monolingüisme, defensaven la seva pròpia llengua que veien amenaçada per la llengua estatal.

Destacarem, dels estudis presentats, els resultats següents. A Luxemburg, on es produïa un bilingüisme forçat a nivell escolar entre francès i alemany, les conseqüències derivades consistien principalment a complicar la labor docent. S'apreciaven dificultats en la creació d'una cultura pròpia, i una escassa productivitat intel·lectual, ja que el dualisme lingüístic comportava actituds més receptives que no pas productives, i millor rendiment a les classes socials més afavorides.

Els treballs procedents de les investigacions efectuades a Suïssa, al cantó de Berna, indicaven, a més de les dificultats a causa de la barreja de dues llengües (interferències), la necessitat d'assegurar la correcció d'una primera llengua -la materna- per introduir posteriorment, a 12-13 anys, l'estudi de la segona llengua amb probabilitats d'un acceptable domini d'ambdues. Aquesta proposta no deixa de ser una crida en favor d'un

bilingüisme tardà, similar al que en els darrers decennis s'ha fet servir per a l'estudi d'una llengua estrangera. Cal precisar que, en rigor, el bilingüisme tardà es produeix quan el subjecte es troba instal·lat en una societat bilingüe i aprèn la segona llengua després d'haver après la primera, la qual cosa no ocorre en l'aprenentatge d'una llengua estrangera i per això molts autors coincideixen a negar el nom d'educació bilingüe a aquesta modalitat.

A Bèlgica, una enquesta escolar confirmava la correlació entre endarreriment escolar, insuficiència intel·lectual i dificultats lingüístiques en els bilingües, i també indicava que els millors resultats escolars procedien d'aquells alumnes més ben dotats en la llengua materna i que havien adquirit amb facilitat la segona llengua. És curiosa l'observació feta sobre un major percentatge de dificultats derivades del bilingüisme en els nois que no pas en les noies; en aquest sentit cal ser molt prudents en les interpretacions que es puguin inferir. També és destacable que no troben correlació entre les dificultats d'adquisició d'una o més llengües i el rendiment en matèries escolars d'ordre abstracte. En definitiva, l'enquesta efectuada indica que les dificultats en el desenvolupament del llenguatge en llengua materna també condicionen l'adquisició correcta d'una segona llengua; sembla que no es tracta tant d'un problema de llengües com de la mateixa estructuració del llenguatge.

Smith (1923) que va efectuar un estudi sobre rendiment escolar, i compara alumnes monolingües i bilingües al País de Gal·les, assegurava que el rendiment escolar dels monoglots és netament superior en totes les circumstàncies analitzades. Desaconsellava el bilingüisme precoç -que considerava contemporani a l'entrada del nen a l'escola- i feia recomanacions per diferir l'estudi de la segona llengua fins a nou anys.

Un altre estudi efectuat també al País de Gal·les, sobre els problemes psicològics del bilingüisme, es podria resumir destacant el gran valor que es donava a la llengua materna amb les seves implicacions afectives; llengua que es veia interrompuda amb l'arribada del nen a l'escola on se li n'imposava una de nova, la qual cosa produïa sentiments d'insuficiència intel·lectual i conflictes afectius.

Finalment sintetitzarem l'aportació de Saer referent als seus estudis anteriors al País de Gal·les, en els quals, com ja hem indicat, va aplicar tests d'intel·ligència en nens monolingües i bilingües en les seves respectives llengües maternes -gal·lès i anglès- i en els bilingües també en anglès. Els resultats indicaven millores en el rendiment intragrup quan les proves s'aplicaven en llengua materna; resultats superiors en general en els monoglots; invalidació de les conclusions anteriors quan els subjectes no pertanyien a zones rurals sinó industrials, i també en els bilingües que havien utilitzat l'anglès abans d'anar a l'escola.

3.2 Conclusions de la Conferència de Luxemburg (1928)

Els assistents a la Conferència de Luxemburg, a la vista dels resultats que s'hi exposaren, es van declarar contraris al bilingüisme en l'educació en advertir els inconvenients sobre el desenvolupament intel·lectual i personal dels alumnes; alhora que recomanaven d'endarrerir la introducció de l'aprenentatge d'una llengua diferent a la familiar, ja que consideraven que l'ensenyament precoç d'una segona llengua comportava una doble pèrdua, d'una banda es deturava el creixement cognoscitiu i, de l'altra, s'atacava la capacitat d'expressió del nen.

A la Conferència Internacional sobre Bilingüisme es va pretendre donar resposta a determinats interrogants que, certament, no són gaire diferents dels que avui dia continuen plantejant-se; així, els assistents es qüestionaven respecte dels avantatges o inconvenients en la simultaneïtat o successibilitat en l'estudi o la incorporació de dues llengües, també sobre la millor edat per aprendre una segona llengua, sobre la relació entre bilingüisme i intel·ligència, i en definitiva sobre els aspectes que el fenomen bilingüe podia millorar o dificultar en nens en edats escolars.

Algunes de les conclusions de la Conferència de Luxemburg van ser recollides en escrits de Galí (1931), on s'observa un important caire reivindicatiu de l'educació en llengua materna tant a nivell lingüístic com a nivell social i polític, especialment en el tractament de les llengües en comunitats suposadament bilingües on es dona el fenomen diglòssic o d'imposició d'una llengua sobre l'altra per raons de patrocini estatal.

Galí es mostrava crític respecte als resultats de molts estudis que s'havien realitzat sobre bilingüisme, i això no tan sols per qüestions de tipus metodològic o educatiu sinó sobretot per raons del monopoli lingüístic dels estats. Feia una clara reivindicació nacionalista (llengua i cultura) de les minories en estats multinacionals, i defensava els avantatges i la necessitat de ser monoglots per mantenir el sentit unitari de la persona i la col·lectivitat, contra ser bilingües, on es perdia o destruïa aquesta unitat personal i ètnica.

Aquest pedagog català, que posteriorment, el 1932, va seguir tractant del bilingüisme -que en general desaconsellava- al Congrés d'Educació Nova celebrat a Ni a, i també a Dublín; en va recollir les conclusions sobre la necessitat de l'educació en llengua materna i les va

traslladar a Catalunya, on va ser un destacat defensor d'aquesta opció educativa.

Tal com alguns erudits afirmen, Galí que considerava improcedent el terme "bilingüisme", perquè creia que calia parlar de "bilingüismes"; es va ocupar d'analitzar les formes i els graus del bilingüisme, en va estudiar els efectes socials, i també l'efectivitat verbal dels bilingües. També, en les seves obres, distingia entre llengua vehicular, llengua a ensenyar, llengua materna -la que engendra cultura- i segona llengua. Galí advertia del greu error de considerar el bilingüisme només com un problema de llengües. En definitiva, la seva obra en molts aspectes és precursora en el camp de la lingüística, ara de la sociolingüística.

3.3 Comentaris i consideracions

Recordem que els criteris que defensaven l'educació en llengua materna, en indrets bilingües, pretenien fonamentar-se o justificar-se més en bases de tipus psicopedagògic que no pas sòcio-cultural. Les dificultats que s'apreciaven en aquells nens als quals es donava l'educació en una llengua que no era la materna, justificaven aquest criteri.

La qüestió certament ha canviat molt, l'educació en llengua materna, en indrets bilingües o monolingües on aquesta llengua és minoritària i d'escassa consideració, és una opció educativa que, justificant-se en pressuposicions pedagògiques, comporta una virulenta polèmica científica i social.

La problemàtica que llavors es plantejava referent als criteris educatius, en situacions bilingües, respecte de la llengua d'ensenyament, en una primera aproximació cal entendre-la tenint present el context social i polític dels anys i dels llocs a què ens estem referint. I així cal reconèixer com a l'Europa occidental s'imposaven els macronacionalismes i per tant les llengües oficials, en detriment dels grups i de les llengües minoritàries que eren -i són-, precisament, els que reivindicaven una educació en llengua materna com una forma de mantenir i preservar els trets propis d'identitat.

En aquest sentit, la situació actual no és igual, perquè a l'àmbit occidental els macronacionalismes van entrar en crisi i progressivament es va produir el ressorgiment de nacionalismes minoritaris, que potser se senten cada cop menys amenaçats, o bé estan més decidits a reivindicar el respecte de les seves particularitats diferencials. En alguns indrets de l'Europa oriental i de l'Àsia la situació -malaauradament- segueix sent d'una opressió evident sobre llengües i cultures minoritàries. A l'Àfrica la gran quantitat de llengües, cultures i dialectes existents, juntament amb els processos de colonització i independència del darrer segle i l'important dèficit educacional que en general pateix aquest continent, fan que la situació sigui molt diferent i molt diversa. És freqüent trobar comunitats i individus que, malgrat l'analfabetisme, han de ser considerats plurilingües, i on sovint cada canvi (migració, vida urbana, etc.) comporta l'aprenentatge -encara que molt elemental- d'un nou idioma o d'una nova variant dialectal. Tot i això, hem de reconèixer com en el món actual persisteixen moltes formes encobertes d'opressió sobre llengües i cultures, fins i tot en països de marcada tradició democràtica i de respecte per als drets humans.

Tornant a l'anàlisi de les conclusions procedents de la Conferència sobre Bilingüisme, caldria fer també algunes precisions sobre el bilingüisme precoç. El concepte de bilingüisme precoç, com ja hem indicat, tenia el sentit de l'aprenentatge d'una segona llengua justament a l'inici de l'escolaritat del nen. Igualment es barrejaven consideracions molt diferents sobre el significat del bilingüisme, com ara bilingüisme natural, bilingüisme de llengua materna i de llengua d'instrucció, bilingüisme tardà o aprenentatge d'una segona llengua -en aquest cas una llengua estrangera-, etc., que manifestaven l'estat de confusió que es produeix quan es treballa amb variables sense l'adequada concretització ni definicions operacionals.

Algunes d'aquestes dificultats persisteixen; parlar de bilingüisme "en general" equival a parlar de quelcom imprecís, parlar de bilingüisme "en particular" correspon a fer-ho d'un sol cas, quasi sempre d'un sol individu. Això succeeix especialment quan pretenem reduir el criteri de bilingüisme a un criteri exclusiu de competència lingüística oblidant altres factors determinants com són els factors emocionals, socials, culturals, polítics, de promoció personal, professionals, etc.

Actualment podem considerar les conclusions procedents de la Conferència de Luxemburg superades o, si més no, discutides i modificades tant en el seu plantejament com en els mètodes d'investigació utilitzats. Això és degut - entre d'altres motius- a la constant producció d'estudis sobre bilingüisme que s'ha vist acompanyada d'importantes modificacions sorgides en el camp de l'educació i de la comunicació social.

Davant plantejaments que avui poden semblar excessivament simplistes com els de la Conferència de Luxemburg, que pretenien

bàsicament decidir si el bilingüisme com a tal tenia efectes positius o negatius sobre el desenvolupament intel·lectual i personal dels individus, "avui tendim a pensar que el bilingüisme i l'educació bilingüe tenen efectes positius o negatius segons les circumstàncies, i les investigacions actuals se centren a intentar aclarir quins són els factors que expliquen aquests resultats, amb una tendència creixent a valorar el paper de les diferències socials i culturals" (Siguan i Mackey, 1986, pàg. 15).

També cal tenir present que la Conferència de Luxemburg recollia dades i resultats procedents d'un àmbit europeu ben concret. El fenomen bilingüe -actualment- és d'incidència mundial; a tots els continents existeixen grups o comunitats i territoris on es fan servir diverses llengües o variants de la llengua. Les llengües no són estàtiques, i cadascuna té un particular dinamisme, això fa que l'extensió/reducció de les zones d'influència de determinades llengües comporti variacions de la llengua o noves llengües (pidgin, criolles, etc.). També les migracions han dut grups de persones d'una mateixa comunitat lingüística a altres indrets, i han produït igualment modificacions que, en general, totes, tant les causades per la influència de les llengües com les causades per la influència de la mobilitat dels grups humans, comporten el constant augment del nombre de persones plurilingües, i també el de territoris on és freqüent la presència de més d'una llengua.

Si ens proposéssim de fer una classificació en l'evolució dels estudis sobre bilingüisme, la Conferència de Luxemburg representaria una primera etapa en què les connotacions negatives del bilingüisme es presentaven com a evidents. Caldrà esperar fins als anys seixanta perquè experiències com les de Peal i Lambert (1962) obrin noves

perspectives de signe oposat; i finalment, a partir de l'inici dels anys vuitanta apareixen els temes del multilingüisme/multiculturalisme relacionats amb l'anomenada educació pluralista, que tornarà a ser un important element modificador de les expectatives sobre bilingüisme / multilingüisme tant a nivell individual com comunitari.

Recordem, doncs, que la Conferència de Luxemburg no va ser un intent aïllat; la seva convocatòria es trobava dins del context de la preocupació que existia per a l'estudi del llenguatge, que havia adquirit un lloc de privilegi tant a nivell psicològic com lingüístic i neurològic; i que va representar un fet important, el primer en la preocupació científica per al fenomen del bilingüisme.

4. El primer conflicte: Els efectes negatius del bilingüisme

El **primer conflicte**, però, ja estava plantejat: el bilingüisme i l'educació en llengües diferents a la materna, era negatiu, produïa trastorns en el desenvolupament intel·lectual dels nens. I això es demostrava en un fòrum internacional, amb la coincidència de resultats de diversos estudis efectuats a diferents països. No se sometien a crítica els mètodes per als quals s'havien obtingut aquells resultats; s'atorgava una gran confiança als tests; i, sobretot, s'encobrien problemes socials i polítics (les causes) sota especulacions pedagògiques i educatives (les conseqüències), com si evitant les conseqüències desapareguessin els problemes.

Les implicacions d'aquest primer conflicte trigarien molt de temps a superar-se.

III. ALGUNES REPERCUSSIONS DE L'EVOLUCIÓ DE LA PSICOLOGIA EN L'ESTUDI DEL BILINGÜISME

Dels efectes negatius als efectes positius del bilingüisme, 1930-1960

Durant el període a què ens referim en tot aquest apartat, ocorren, en l'estudi del bilingüisme, un conjunt de factors que podríem resumir en tres punts.

El primer, hi dediquem el capítol 3, consisteix en les modificacions que progressivament es van introduir en la recerca sobre el bilingüisme; modificacions procedents dels progressos de la psicologia i de la sociologia.

El segon, capítol 4, es refereix a l'extensa problemàtica referent a la tipologia del bilingüisme, tema inconclús que va despertar molt d'interès a mitjans de segle.

I el tercer punt, capítol 5, consisteix en l'aparició dels primers treballs que apunten resultats positius en els bilingües, contraposant-se a conclusions de molts estudis anteriors. I això, justament quan a molts països desenvolupats emergeixen els conflictes entre immigracions i polítiques sòcio-educatives.

CAPÍTOL 3

REVISIÓ DE LES ESTRATÈGIES EMPRADES EN L'ESTUDI DEL BILINGÜISME

- 1. Els tests en l'avaluació del bilingüisme**
- 2. Els anys trenta. Primeres rèpliques d'estudis sobre bilingüisme**
- 3. Anys quaranta. Augment i diversitat en els objectius de les investigacions sobre el bilingüisme**
- 4. Anys cinquanta. Progrés de la psicologia**

3. REVISIÓ DE LES ESTRATÈGIES EMPRADES EN L'ESTUDI DEL BILINGÜISME

Les primeres modificacions metodològiques en l'estudi del bilingüisme, aplicant nous mètodes i instruments de mesura, es deuen a H. Saer (1931), filla de Saer, que prosseguia treballant amb escolars gal·lesos, analitzant el **temps de reacció** (TR) davant paraules-estímul presentades en gal·lès i en anglès. Es van començar també a fer-se servir **qüestionaris** i **tests** per tal d'averiguar els diferents **tipus** i **graus** de bilingüisme existents.

Igualment es van modificar els objectius dels diferents tipus d'investigacions, i així es distingeixen investigacions: educatives, culturals, lingüístiques, antropològiques, sociològiques, etc.

Destaca, però, la preocupació per l'estudi i la classificació de les diverses formes que pot prendre el bilingüisme, i també per trobar instruments adequats per mesurar el grau i els efectes del bilingüisme.

Es va començar, doncs, a treballar per poder classificar els graus de bilingüisme individual, i mesurar el predomini d'una llengua sobre l'altra en l'individu i en la col·lectivitat. L'estudi del fenomen bilingüe durant

aquests anys (1930-1960) s'aborda bàsicament des de perspectives psicològiques, sociològiques i lingüístiques.

1. Els tests en l'avaluació del bilingüisme

Els instruments de mesura més habituals en l'avaluació del bilingüisme consistien -i consisteixen- en l'aplicació de tests; sobretot tests d'intel.ligència, que en aquells moments es començaven a elaborar. Es contrastaven els resultats intel.lectuals entre subjectes bilingües i subjectes monolingües -tal com s'havia fet fins llavors-, i s'atribuïa al bilingüisme la responsabilitat de gran part de les diferències intel.lectuals observades.

Recordem que ens estem referint a uns anys en què els tests van ocupar un lloc de gran importància en la psicologia. Va ser entre els anys trenta i cinquanta quan es van elaborar la major part dels tests habituals. De tal manera que, no ens ha d'estranyar, doncs, l'ús de tests a l'hora de pretendre mesurar diferències objectives entre els rendiments o resultats procedents de diferents mostres de subjectes experimentals. Cal destacar l'exigència manifesta en la confecció dels tests, i el rigor en els processos d'objectivització i estandardització.

Sense oblidar la important influència nord-americana en tota aquesta qüestió, les repercussions de les guerres mundials i la industrialització van estimular el sentit nacionalista unitari de molts estats. De sempre, la intransigència oficialista sobre el bilingüisme s'ha mantingut sobre escrupolositats o interessos nacionalistes que han malvist el desenvolupament de cultures autòctones a l'interior dels estats, en advertir el risc, no del

bilingüisme i per tant d'una certa cooficialitat lingüística, sinó més aviat del biculturalisme o de la divisió en cultures diferents, fins i tot d'un cert binacionalisme o existència de nacionalismes diferents de l'oficialment proposat.

En aquest sentit la psicologia, fent servir uns criteris aparentment objectius i desapassionats (tests) per a la comparació de poblacions monolingües i bilingües, es va utilitzar en alguns casos per posar en dubte els sentiments de pertinença a la comunitat oficial per part d'alguns grups de bilingües, i també per arraconar-los com a classe inferior a nivell de capacitats, com a ciutadans de segona, la qual cosa no provenia de les seves condicions de bilingües sinó, generalment, del seu pobre domini, comparativament, de la llengua oficial (als EUA es poden trobar exemples d'aquest fenomen).

Cal insistir en aquest punt; la psicologia oficialista prenia posicions i així elaborava i baremava tests en la llengua oficial, i obtenia l'estandardització a partir de mostres monolingües. D'aquesta manera arribava fàcilment a les conclusions que acabem d'indicar. Voldríem deixar clara aquesta postura, la qual caldrà recordar críticament davant de determinades conclusions que, recolzant-se en l'objectivitat, no pretenen sinó generalitzar la demostració del que és indemostrable. Són molts els intel·lectuals que han elaborat tesis lingüístiques unitaristes que el poder polític necessitava en moments determinats (Tusón, 1988).

La situació que acabem de descriure variarà substancialment en el moment en què apareguin les adaptacions de tests en llengües minoritàries, i quan es comencin a fer servir altres tipus de proves o bé es passi a l'estudi individualitzat del bilingüisme; és a dir, quan eludint l'aplicació exclusiva de tests es treballi amb

d'altres tècniques que poden procedir de la psicofisiologia, la psicolingüística o la psicopedagogia. No serà, però, fins després dels anys seixanta que se substituiran els tests d'intel.ligència per altres tipus de proves: proves sobre competència lingüística, proves sobre estils cognoscitius, qüestionaris d'autovaloració,...

Tot i això, actualment persisteixen discussions similars a les de fa cinquanta o seixanta anys, i de vegades les dades i els arguments que es fan servir pretenen més justificar determinades posicions polítiques que no pas corroborar suposicions o confirmar hipòtesis científiques.

Contra aquestes formes tradicionals en la mesura del bilingüisme (aplicació de tests d'intel.ligència), i tal com veurem més endavant, sorgiran autors que advertiran de la necessitat d'observar i analitzar la conducta del bilingüe més que no pas avaluar-ne la intel.ligència com s'havia fet.

2. Els anys trenta. Primeres rèpliques d'estudis sobre bilingüisme

El 1936, Hill va replicar als EUA l'estudi efectuat anys abans per Mead, però fent un acurat control de variables com: el sexe, l'edat, el QI i la classe social. Va obtenir resultats molt menys diferenciats entre les mostres d'individus monolingües i bilingües que analitzava, i va encetar així una llarga sèrie d'estudis on es demostrava que amb un control correcte de les variables minvaven les diferències entre l'un i l'altre grup de població.

Les posicions que pregonaven efectes negatius del bilingüisme persistirien, però, durant molt de temps de forma generalitzada. Pichon(1936) plantejava l'existència de dos sistemes de pensament en els bilingües, un per a cada llengua, els quals, havent d'actuar en el nen de forma diferenciada, tenien moltes possibilitats d'interferir-se negativament. Aquests tipus de plantejaments van trobar una ràpida contestació, i així Arsenian(1937) concloïa les seves investigacions negant la suposada nocivitat del bilingüisme per al desenvolupament de la intel·ligència.

Seidl (1930) continuava utilitzant l'Stanford-Binet, i millorant el control de les variables, evidenciava la superioritat de la mostra monolingüe sobre la bilingüe en els subtests verbals. Novament Arsenian i Pinter (1939), controlant les variables habituals (edat, classe social, QI, etc.) i el grau de bilingüisme entre mostres d'infants italo-americans i jueus, obtenia resultats que indicaven independència entre bilingüisme i desenvolupament mental.

Leopold (1939-47-49) ja advertia, a l'inici de la seva extensa obra sobre desenvolupament del llenguatge infantil, no tan sols del poc rigor en la major part dels estudis efectuats fins llavors sinó de l'escassa producció d'investigacions precises i rigoroses respecte al fenomen d'adquisició simultània de dues llengües. Aquest autor considerava que la simultaneïtat i l'equivalència en l'adquisició i ús de dues llengües és la forma ideal del bilingüisme², si bé, els resultats de molts treballs posteriors indiquen que en el millors dels casos, tan sols es produeixen aproximacions a aquesta situació ideal.

²La instància més pura de bilingüisme individual seria l'equilingüisme (Lambert, 1955) tot i les dificultats teòriques i experimentals que comporta acceptar aquest criteri.

3. Anys quaranta. Augment i diversitat en els objectius de les investigacions sobre el bilingüisme

A partir dels anys quaranta va augmentar progressivament el perfeccionament i la varietat en les tècniques utilitzades per mesurar el **tipus** i els **efectes** del bilingüisme. Tot i que persistien desacords en els mètodes d'investigació i no es disposava d'instruments idonis per a la mesura del bilingüisme, s'aconseguia en certa manera millorar els criteris de mostreig en evitar la tria de mostres bilingües procedents de classes socialment i culturalment desafavorides per comparar-les amb mostres monolingües d'estatus socials superiors, com havia succeït.

També es van modificar, bo i ampliant-se, els objectius d'estudi; i així comencen a aparèixer investigacions amb diverses finalitats: estudis sobre bilingüisme i nacionalisme; sobre bilingüisme i classe social; sobre els efectes positius del bilingüisme; sobre bilingüisme i adaptació social; sobre bilingüisme i la seva relació amb el prestigi de les llengües.

Per exemple, Child (1943) als EUA treballava sobre el fenomen bicultural, que suposa concomitant i inseparable del bilingüisme. Partia de considerar que bilingüisme-biculturalisme comporta una pèrdua d'identitat en l'individu en no disposar d'una sola identificació cultural sinó de dues influències que s'interfereixen negativament. Aquests estudis, interessants com tots, hipotetitzaven una identificació nacional inferior -recordem el lloc i els anys en què es duïen a terme- en els bilingües, d'on es podia desprendre una inferior devoció nord-americanista d'aquestes persones. Les recerques, efectuades entre adolescents italo-americans, mostraven resultats poc concloents ja que admetien com a possibles totes les